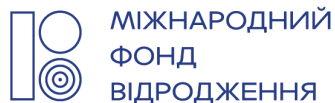

Компенсація екологічної шкоди внаслідок воєнних дій: міжнародна практика

Аналітична записка

Ресурсно-аналітичний центр
«Суспільство і довкілля»

Травень 2022

Ця аналітична записка містить результати аналізу міжнародної практики з питань компенсації екологічної шкоди, завданої агресором у результаті воєнних дій та тимчасової окупації. Особлива увага приділена видам екологічної шкоди у складі воєнних репарацій, особливостям збору доказів, документування та оцінки екологічної шкоди. Аналітична записка включає аналіз відповідних механізмів у рамках мирних договорів, практики Міжнародного суду та Компенсаційної комісії ООН.

Авторські права на цей аналітичний документ належать ГО «Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». Будь-яке використання, окрім загальноприйнятих наукових норм цитування, інформації, що відображає зміст цього аналітичного документу, без письмової згоди забороняється. Цитувати як: **«Компенсація екологічної шкоди внаслідок воєнних дій: міжнародна практика. Аналітична записка. – Андрусевич А., Козак З. – Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» (2022)».**

Матеріал підготовлено за підтримки Європейського Союзу та Міжнародного Фонду «Відродження» в межах грантового компоненту проєкту EU4USociety. Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково відображає позицію Міжнародного фонду «Відродження» та Європейського Союзу.

Європейський Союз складається з 27 держав-членів та їхніх народів. Це унікальне політичне та економічне партнерство, засноване на цінностях поваги до людської гідності, свободи, рівності, верховенства права і прав людини. Понад п'ятдесят років знадобилось для створення зони миру, демократії, стабільності і процвітання на нашому континенті. Водночас нам вдалось зберегти культурне розмаїття, толерантність і свободу особистості. ЄС налаштований поділитись своїми цінностями та досягненнями з країнами-сусідами ЄС, їхніми народами, та з народами з-поза їхніх меж.

Міжнародний фонд «Відродження» – одна з найбільших благодійних фондів в Україні, що з 1990-го року допомагає розвивати в Україні відкрите суспільство на основі демократичних цінностей. За час своєї діяльності Фонд підтримав близько 20 тисяч проєктів, до реалізації яких долучилися понад 60 тисяч активістів та організацій України на суму понад 200 мільйонів доларів США. Сайт: www.irf.ua Facebook: www.facebook.com/irf.ukraine

Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» – неприбуткова громадська аналітична організація, створена у 2006 році для проведення незалежних досліджень та навчально-інформаційних заходів в Україні та регіоні Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії.
www.rac.org.ua

© ГО «Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2022.

Основні висновки та рекомендації	4
Вступ	7
Розділ 1. Практика Міжнародного суду щодо відшкодування екологічної шкоди, заподіяної воєнними діями чи окупацією	9
1.1. Справа: Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа)	9
1.1.1. Короткий опис справи.....	9
1.1.2. Висновки Міжнародного суду в частині відшкодування шкоди.....	11
а) Принципи, на основі яких вирішувалося питання відшкодування шкоди.....	11
б) Категорії та види шкоди.....	11
в) Окремі питання доказування та оцінки шкоди.....	13
1.2 Справа: Збройні дії на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди)	14
1.2.1. Короткий опис справи.....	14
1.2.2. Висновки Міжнародного суду в частині відшкодування шкоди.....	15
а) Принципи, на основі яких вирішувалося питання відшкодування шкоди.....	15
б) Категорії та види шкоди.....	15
в) Окремі питання доказування та оцінки шкоди.....	17
Розділ 2. Екологічна шкода в рамках компенсацій за вторгнення Іраку до Кувейту	20
2.1. Загальні питання	20
2.1.1. Види екологічної шкоди.....	20
2.1.2. Загальні принципи встановлення екологічної шкоди.....	21
2.2. Компенсація витрат на проведення моніторингу та оцінки екологічної шкоди	21
2.2.1. Оцінка та моніторинг шкоди морському середовищу.....	23
2.2.2. Оцінка шкоди наземним екосистемам.....	23
2.2.3. Витрати, пов'язані з оцінкою впливу від переміщення осіб (біженців).....	24
2.2.4. Оцінка впливу на здоров'я населення.....	24
2.3. Компенсація заходів із боротьби та попередження забруднення, очищення та відновлення довкілля	24
2.4. Компенсація за виснаження природних ресурсів чи завдану їм шкоду	25

Основні висновки та рекомендації

Висновки

У міжнародній практиці можна виділити дві основні групи механізмів покладання практичного зобов'язання зі сплати воєнних репарацій на державу-агресора: (1) репарації як наслідок взаємних мирних домовленостей (договорів) та (2) репарації як наслідок рішення третьої сторони (наприклад, міжнародних судів чи Ради безпеки ООН).

Мирні договори з країнами Осі після Другої світової війни не виділяли окремих видів шкоди, закріплюючи лише загальні суми репарацій, які мали бути сплачені однією країною іншій. У повоєнній практиці ХХ ст. є лише один приклад, коли мирні договори після війни передбачали можливість відшкодування екологічної шкоди, завданої збройною агресією: мирний договір між Еритреєю та Ефіопією (2000).

Друга група механізмів включає практику Міжнародного суду (головного судового органу ООН) та Компенсаційної комісії ООН (за наслідками агресії Іраку проти Кувейту 1990 р.). У свою чергу, у практиці Міжнародного суду можна виділити дві справи, де розглядались та були присуджені екологічні репарації в контексті збройного конфлікту: «Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні» (Коста-Ріка проти Нікарагуа) та «Збройні дії на території Конго» (Демократична республіка Конго проти Уганди).

Види екологічної шкоди та підходи до її компенсації можуть значно відрізнитися. Водночас, немає прикладів відмови у компенсації лише на тій підставі, що претензії стосуються екологічної шкоди як такої. Єдиного поняття екологічної шкоди чи підходів до його визначення немає.

Алжирський мирний договір між Еритреєю та Ефіопією від 12 грудня 2000 р. передбачав створення Комісії з претензій, яка була уповноважена приймати рішення в арбітражному порядку щодо претензій на відшкодування шкоди. Серед претензій Еритреї була компенсація екологічної шкоди, завданої під час і самим фактом війни. Комісія однозначно допустила можливість компенсацій за екологічну шкоду в результаті воєнних дій, а сам мирний договір дозволяв це зробити. Водночас, Комісія відхилила усі претензії щодо шкоди довікільлю через недостатню їх обґрунтованість.

Міжнародний суд присуджував екологічні репарації для компенсації (а) шкоди, завданої довікільлю та (б) витрат, пов'язаних з діями постраждалої держави у відповідь на заподіяну шкоду (зокрема, дії з документування, доказування). У справі Коста-Ріка проти Нікарагуа Міжнародний суд присудив відшкодування шкоди, заподіяної екосистемним послугам (включаючи «товари»). Суд взяв до уваги оцінку загального погіршення або втрати екологічних товарів та послуг до їх відновлення. Окрім того, суд присудив компенсацію вартості відновлюваних робіт. Натомість, у справі Конго проти Уганди суд, головним чином, розглядав компенсацію шкоди окремим природним ресурсам (вилучені агресором корисні копалини, флора та фауна), проте присудив загальну суму компенсації. В обидвох випадках предмет екологічних компенсацій визначався вимогами (претензіями) самих сторін: суд розглядав лише ті види екологічної шкоди, які були заявлені сторонами.

Компенсаційна комісія ООН (далі – КК ООН) мала широкий мандат щодо видів екологічної шкоди, яку вона могла визначити на підставі претензій постраждалих держав. Основними видами екологічної шкоди, за які КК ООН призначила виплату компенсацій включали: (а) витрати на оцінку та моніторинг, включаючи доведення факту завдання шкоди довікільлю та її оцінку, та (б) витрати, пов'язані з відновленням або очищенням елементів (об'єктів) довікільля. На думку КК ООН, компенсація мала бути у першу чергу спрямована на заходи з відновлення довікільля, а не відшкодування втрачених екосистемних послуг. Водночас, КК ООН допустила компенсацію шкоди, на основі грошової оцінки виснажених чи втрачених природних ресурсів. Окрім того, до екологічної шкоди КК ООН віднесла витрати, пов'язані з оцінкою, моніторингом та усуненням впливу на здоров'я населення, викликаного забрудненням довікільля.

Доказування екологічної шкоди викликає значні труднощі і вимагає ретельного планування та збору доказів. Саме доказування було основною причиною відмов або зменшення розміру компенсацій.

Комісія з претензій між Еритреєю та Ефіопією не встановила жодної компенсації за екологічну шкоду через системну відсутність доказів, хоча вона й самостійно просила Еритрею їх надати. За словами комісії, вона відмовила з огляду на величезну заявлену суму шкоди, з одного боку, та, з іншого боку, недостатність доказів, ненадання відповідей на уточнюючі питання та очевидні численні помилки у розрахунках.

Міжнародний суд в обидвох випадках дозволив сторонам самостійно визначити розмір екологічних репарацій, зафіксувавши загальний факт заподіяння екологічної шкоди в рішенні по суті. В обидвох випадках сторони не змогли досягнути згоди щодо видів та розмірів екологічної шкоди, тому суд був змушений виносити окремі рішення у цих справах щодо розмірів компенсацій. Міжнародний суд встановлював наявність шкоди, причинно-наслідковий зв'язок та розмір шкоди: всі ці елементи вимагали доведення. Докази мають бути достатніми (вагомими), проте на етапі розгляду питання щодо компенсацій стандарт доказування може бути меншим, ніж на етапі розгляду справи по суті. На думку суду, відсутність належних доказів щодо розміру матеріальної шкоди не може у всіх ситуаціях перешкоджати присудженню компенсації. Суд з обережністю поставився до доказів, спеціально створених для цілей доказування у самій справі (наприклад, експертні висновки національних інститутів) та матеріалів з одного джерела. На його думку, висновки міжнародних чи інших неупереджених інституцій та неоспорювані раніше сторонами є більш вагомими. В одній із справ Міжнародний суд призначив власного судового експерта для оцінки заподіяної шкоди. Щодо шкоди, завданої на окупованій території, тягар доведення покладається на державу-окупанта.

Компенсаційна комісія ООН виходила з того, що претензії держав (де вони обґрунтовували завдану екологічну шкоду та її розмір) мають містити достатні докази заподіяння шкоди та оцінки її розмірів. Винятком був особливий вид екологічних компенсацій – витрати на дослідження, які були проведені чи мали бути проведені для оцінки та моніторингу шкоди довкіллю, тобто для встановлення самого факту її заподіяння, оцінки збитків та витрат на відновлення, а також вартості моніторингу в майбутньому. Зрозуміло, що ця категорія компенсацій не потребувала доведення факту завдання екологічної шкоди, а лише доведення ймовірності такої шкоди. Окрім того, КК ООН мала у своєму розпорядженні команду власних експертів, які допомагали їй в оцінці кожної претензії держав, давали власні рекомендації щодо заходів, запропонованих державами для фінансування (наприклад, очищення санітарних зон водозаборів). Оскільки компенсація вартості майбутніх досліджень була значним за обсягом видом «екологічної шкоди», сторона, що висувала претензію, мала довести доцільність самих досліджень та оцінку їх вартості.

Рекомендації

- ▶ **Доцільно виробити чітке бачення поняття екологічної шкоди, яка має або може бути компенсована.** Така екологічна шкода може включати:
 - ▶ безпосередню шкоду, завдану довкіллю: забруднення повітря, вод, ґрунтів тощо; втрата окремих природних ресурсів (вод, лісів, біоресурсів, ґрунтів, корисних копалин тощо); шкоду екосистемним послугам; шкоду біорізноманіттю;
 - ▶ заходи, необхідні для встановлення факту заподіяння шкоди довкіллю та її оцінки (наприклад, моделювання поширення забруднення у морському середовищі, фото- та космічна зйомка, аналіз даних, виїзд спеціалістів та їх оплата праці);
 - ▶ заходи, необхідні для усунення чи попередження забруднення (наприклад, збір нафтопродуктів з ґрунту, розмінування, знищення залишків техніки чи боєприпасів, побудова водозахисних споруд);
 - ▶ заходи, необхідні для відновлення довкілля (наприклад, висадка лісу чи відновлення степу від траншей, створення чи розширення заповідників);
 - ▶ необхідні у майбутньому довгострокові програми і дослідження з екологічного моніторингу забруднених чи пошкоджених елементів довкілля (включаючи, лабораторний контроль);
 - ▶ неотримані доходи від ліцензій, екологічних податків та інших обов'язкових платежів;

- ▷ заходи, необхідні для моніторингу, виявлення та усунення додаткових захворювань населення, викликаних забрудненням довкілля чи іншою шкодою довкілля.
- ▶ **Враховувати, що кожний з можливих механізмів отримання репарацій може віддавати перевагу різним їх формам:** реституції (у тому числі, відновлення довкілля), компенсації (тобто, лише вартість шкоди, яка вже була заподіяна) та сатисфакції (коли розмір екологічної шкоди є надто великим і не може бути фактично компенсований).
- ▶ **Доказування та документування екологічної шкоди повинно враховувати (а) конкретний вид екологічної шкоди, який підлягає доведенню у майбутньому, та (б) механізм відшкодування, в рамках якого таке доказування буде використане. З огляду на вказане:**
 - ▷ загальний план збору доказів завдання екологічної шкоди має бути достатньо гнучкий, щоб охоплювати усі можливі види екологічної шкоди, які можуть бути компенсовані з огляду на міжнародну практику;
 - ▷ методи збору доказів мають враховувати особливості їх майбутнього використання, зокрема з огляду на практику Міжнародного суду та Компенсаційної комісії ООН;
 - ▷ особлива увага має бути приділена «достатності» доказів, їх науковій обґрунтованості та, де це необхідно, неупередженості (особливо, у разі підготовки експертних оцінок чи висновків);
 - ▷ слід звернути особливу увагу на ті докази, які важливо збирати під час або одразу після завершення воєнних дій, зокрема вплив забруднення на здоров'я людей чи добробут тварин.

Актуальність

Збройна агресія Російської Федерації 24 лютого 2022 р. має руйнівні наслідки для України, включаючи інфраструктуру, житловий фонд, промисловість. Екологічні наслідки війни також є значними.

Уряд України працює над документуванням та оцінкою наслідків війни для цілей майбутніх компенсацій (репарацій) з боку РФ та післявоєнної відбудови України. Цей процес є особливо складним у сфері довкілля, зважаючи на значні площі зачеплених територій, міждисциплінарний характер необхідних досліджень, особливості оцінки екологічної шкоди (зокрема, вартісна оцінка екосистемних (екологічних) послуг).

Метою цієї аналітичної записки є аналіз міжнародної практики з питання визначення складу екологічної шкоди, оцінки «екологічних репарацій», тобто компенсації екологічної шкоди, завданої агресором у результаті воєнних дій та тимчасової окупації. Хоча настання міжнародної відповідальності за здійснення акту збройної агресії є очевидним, відшкодування шкоди є складним завданням. Відшкодування екологічної шкоди має відповідні прецеденти у міжнародній практиці, яку слід врахувати Україні у процесі збору доказів, документування та оцінки екологічної шкоди.

Контекст: післявоєнні репарації та компенсації у міжнародній практиці

Відшкодування шкоди, завданої державою в результаті воєнних дій, має значну історію у міжнародній практиці. Відповідні прецеденти та міжнародно-правові підстави можна шукати у кількох цілком різних площинах (галузях та інститутах міжнародного права): гуманітарне право, право прав людини, міжнародне право навколишнього середовища (екологічне), міжнародне кримінальне право та міжнародно-правова відповідальність держав як така (зокрема, й за наслідки збройної агресії чи застосування сили чи погрози силою).

У сучасному розумінні воєнних репарацій (компенсації за шкоду, заподіяну в результаті збройної агресії чи воєнних дій) можна виділити кілька важливих та актуальних прецедентів. Вони є прикладами системних підходів, які були застосовані для покладання обов'язку сплатити репарації внаслідок воєнних дій, встановлення правових підстав та механізмів визначення відповідної шкоди та її оцінки.

За **способом та формою** покладання практичного зобов'язання щодо сплати воєнних репарацій варто виділити дві основні групи:

- 1 репарації як наслідок взаємних мирних домовленостей (договірні групи) та
- 2 репарації як наслідок рішення третьої сторони (наприклад, судів чи Ради безпеки ООН).

У рамках першої групи, виділяють щонайменше два системні прецеденти покладання обов'язку сплатити репарації за мирними договорами, укладеними по завершенні війни: версальська система (створена в результаті укладання Версальського мирного договору 1919 року після Першої світової війни) та система репарацій після Другої світової війни (її основу складає низка окремих мирних договорів).

Жодна з цих повоєнних систем репарацій не виділяла окремої категорії репарацій за екологічну шкоду. Ці системи відрізняються між собою за підходами до визначення типу репарацій, їх оцінки тощо. Зокрема, версальська система передбачала створення спеціальної комісії з репарацій. Обидві системи поєднує те, що в їх основі є укладення мирних договорів, що означає згоду усіх держав на такі репарації, їх розмір, форму та порядок компенсацій. Зрештою, кожна система була створена «переможцями» для «переможених».

З точки зору збройної агресії Росії проти України важливість наведених прецедентів першої групи у тому, що повоєнні (мирні) домовленості між Україною та агресором(-и), якщо вони будуть досягнуті, не повинні сліпо переносити ці відомі широкому загалу моделі, без урахування більш сучасної практики повоєнних компенсацій.

Зокрема, у випадку договірних домовленостей за принципом "lump sum" (тобто, коли обумовлюється загальна сума репарацій без уточнення за яку саме шкоду, як у випадку після Другої світової війни), екологічна шкода повинна бути серед розрахунків та критеріїв оцінки такої суми. На відміну від повоєнних часів (Першої та Другої світових воєн), сьогодні матеріальна оцінка екологічної шкоди є реальністю (не лише в контексті воєнних дій) і може мати значний вплив на загальну оцінку шкоди, що завдана війною.

Окрім мирних домовленостей після Першої та Другої світових воєн міжнародна практика має низку інших, більш сучасних прикладів таких домовленостей.

Мирні домовленості між Еритреєю та Ефіопією (2000) є мабуть єдиним прикладом мирних взаємних домовленостей, які передбачали *можливість* сплати репарацій за шкоду, завдану доквіллю.

Так званий Алжирський мирний договір між Еритреєю та Ефіопією був укладений 12 грудня 2000 року¹. Згідно статті 5 цього договору утворено нейтральну Комісію з претензій, яка була уповноважена приймати рішення в арбітражному порядку щодо претензій на відшкодування шкоди.

Серед претензій Еритреї була компенсація шкоди, завданої доквіллю. Більшість таких претензій склали так звану Категорію 7 представлених нею претензій *ad bellum* на суму понад 1 млрд доларів США. Проте, всі вони були відхилені комісією² (як і раніше були відхилені екологічні претензії *in bellum*, тобто в результаті порушення правил ведення війни).

Головна причина відхилення претензій щодо шкоди доквіллю – недостатня обґрунтованість. Власне обґрунтування Еритреї цієї шкоди займало навіть не дві повні сторінки. Тому, «з огляду на величезну заявлену суму шкоди», «недостатність доказів», «ненадання відповідей на уточнюючі питання» та «очевидні численні помилки у розрахунках», комісія повністю відхилила «екологічні» претензії Еритреї. Водночас, важливо те, **що комісія однозначно допустила можливість компенсацій за екологічну шкоду в результаті воєнних дій, а сам мирний договір дозволяв це зробити.**

Окремо слід розглядати прецеденти, де **зобов'язання сплатити репарації** було покладене **рішенням третьої сторони** (друга група). В цій групі, на нашу думку, слід виділити щонайменше два системні прецеденти: (а) практику Міжнародного суду ООН щодо репарацій за екологічну шкоду від воєнних дій та (б) практику Комісії з компенсацій, створеної за рішенням Ради безпеки ООН за наслідками збройної агресії Іраку проти Кувейту. Практика Комісії з компенсацій є, мабуть, найбільш повною і глибокою з точки зору методів оцінки екологічної шкоди та її форм.

На відміну від практик мирних взаємних домовленостей, ця група прецедентів має реальну практику відшкодування екологічної шкоди. Це робить їх аналіз надзвичайно корисним для України у плануванні майбутніх дій щодо відшкодування такої шкоди, зокрема збору доказів та оцінки такої шкоди. Саме тому ми розглядаємо ці дві практики окремо і детально.

¹ <https://peacemaker.un.org/eritreaethiopia-agreement2000>

² Eritrea-Ethiopia Claims Commission – Final Award – Ethiopia's Damages Claims, Decision of 17 August 2009, https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXVI/631-770.pdf

Розділ 1. Практика Міжнародного суду щодо відшкодування екологічної шкоди, заподіяної воєнними діями чи окупацією

Практика Міжнародного суду ООН щодо відшкодування екологічної шкоди, заподіяної воєнними діями, окупацією території іншої держави, є незначною. Нам вдалося виокремити дві справи, які розкривають підходи Міжнародного суду щодо встановлення та присудження відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю [екологічної шкоди, шкоди природним ресурсам], а саме:

- ▶ Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа),
- ▶ Збройні дії на території Конго (Демократична республіка Конго проти Уганди).

1.1. Справа: Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа)³

1.1.1. Короткий опис справи

18 листопада 2010 року Республіка Коста-Ріка (далі – Коста-Ріка) подала заяву про порушення справи проти Республіки Нікарагуа (далі – Нікарагуа) щодо вторгнення, окупації та використання Нікарагуа території Коста-Ріки, а також порушення Нікарагуа міжнародних зобов'язань, зокрема принципу територіальної цілісності та заборони погрози силою або її застосування. Коста-Ріка стверджувала, що Нікарагуа окупувала її територію, здійснила будівництво каналу від р. Сан-Хуан до лагуни Лос Портильос (Лагуна Харбор Хед) та провела днопоглиблювальні роботи на р. Сан-Хуан. Коста-Ріка вважала, що такі дії серйозно вплинуть на приплив води у костаріканську р. Колорадо і завдадуть додаткової шкоди костаріканській території, зокрема водно-болотним угіддям та охоронюваним національним територіям дикої природи, розташованим у цьому регіоні. Справа внесена до загального списку Міжнародного суду під назвою «Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа)».

22 грудня 2011 року Нікарагуа звернулася із заявою про порушення справи проти Коста-Ріки щодо порушення суверенітету Нікарагуа та завдання значної екологічної шкоди, заподіяної її територією. Нікарагуа стверджувала, що Коста-Ріка проводить масштабні будівельні роботи вздовж більшої частини прикордонної зони між двома країнами з серйозними екологічними наслідками, зокрема заподіяння значної шкоди морфології річки, судноплавству. Ця справа була внесена до загального списку Міжнародного суду під назвою «Будівництво дороги в Коста-Ріці вздовж річки Сан-Хуан (Нікарагуа проти Коста-Ріки)».⁴

Ухвалами від 17 квітня 2013 року суд об'єднав провадження у цих двох справах.

Протягом розгляду справи Міжнародний суд ввів тимчасові заходи з метою забезпечення прав сторін. Серед іншого суд просив сторони утриматися від відправлення на спірну територію чи розміщення на ній будь-якого цивільного, поліцейського або охоронного персоналу. Також просив сторони утриматися від загострення або поглиблення спору. У подальшому Міжнародний суд розширив коло тимчасових заходів у частині утримання Нікарагуа від будь-яких днопоглиблювальних робіт або іншої діяльності на спірній території тощо.

³ Міжнародний суд. [Вебсторінка справи](#) «Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа)».

⁴ Окрім того, 6 серпня 2012 року Нікарагуа подала свій Контрмеморандум у справі Коста-Ріка проти Нікарагуа, в якому додатково зазначила чотири зустрічні позовні вимоги. Міжнародний суд першу зустрічну вимогу вважав такою, що охоплюється зустрічним позовом Нікарагуа, другу і третю вимоги неприйнятними, а щодо четвертої зустрічної вимоги вказав, що питання застосування тимчасових заходів може бути порушене у рамках об'єднаних основних позовів.

16 грудня 2015 року Міжнародний суд виніс рішення по суті справи⁵:

1) щодо справи Коста-Ріка проти Нікарагуа суд:

- ▶ встановив, що Коста-Ріка володіла суверенітетом над спірною територією,
- ▶ вважав, що діяльність Нікарагуа на спірній території з 2010 року, включаючи розкопки каньйонів, встановлення військової присутності в частині цієї території порушували територіальний суверенітет Коста-Ріки та зобов'язання Нікарагуа згідно з Наказом суду від 8 березня 2011 року про тимчасові заходи,
- ▶ постановив, що Нікарагуа зобов'язана компенсувати Коста-Ріці матеріальну шкоду, заподіяну їй незаконною діяльністю,
- ▶ постановив, що у випадку недосягнення сторонами угоди з питання відшкодування шкоди протягом 12 місяців, суд вирішить це питання у подальшій судовій процедурі.

Отже, Міжнародний суд ухвалив, що Коста-Ріка має право на отримання компенсації за матеріальну шкоду, завдану порушенням зобов'язань Нікарагуа. Матеріальна шкода та розмір компенсації можуть бути оцінені судом тільки в рамках окремого розгляду. Суд вважав, що сторонам потрібно провести переговори для досягнення згоди щодо цих питань. Однак, якщо вони не досягнуть такої угоди протягом 12 місяців з дати винесення рішення, Міжнародний суд на запит будь-якої зі сторін визначить суму компенсації.

2) щодо зустрічної справи Нікарагуа проти Коста-Ріка суд:

- ▶ встановив, що будівництво дороги Коста-Рікою несе ризик завдання значної транскордонної шкоди, тому вона зобов'язана провести оцінку впливу на довкілля,
- ▶ дійшов висновку, що Нікарагуа не довела,⁶ що будівництво дороги завдало значної транскордонної шкоди, тому відхилив вимогу щодо екологічної шкоди.

16 січня 2017 року Коста-Ріка звернулася до Міжнародного суду з проханням вирішити питання про компенсацію, належну Коста-Ріці за матеріальну шкоду, завдану незаконними діями Нікарагуа. 2 лютого 2018 року суд виніс рішення щодо відшкодування завданої шкоди.⁷ Суд:

- ▶ дійшов висновку, що екологічна шкода, зокрема подальше погіршення або втрата здатності довкілля надавати товари та послуги, а також вартість відновлення пошкодженого довкілля, підлягають компенсації відповідно до міжнародного права,
- ▶ присудив Коста-Ріці суму в розмірі 120 000 доларів США за погіршення або втрату екосистемних товарів і послуг постраждалої території, а також суму в розмірі 2 708,39 доларів США на заходи з відновлення водно-болотних угідь,
- ▶ присудив Коста-Ріці загальну компенсацію в розмірі 236 032,16 доларів США за затрати і витрати, понесені як прямий наслідок незаконної діяльності Нікарагуа в північній частині острова Портільос, а також 20 150,04 доларів США досудових відсотків на ці затрати і витрати.

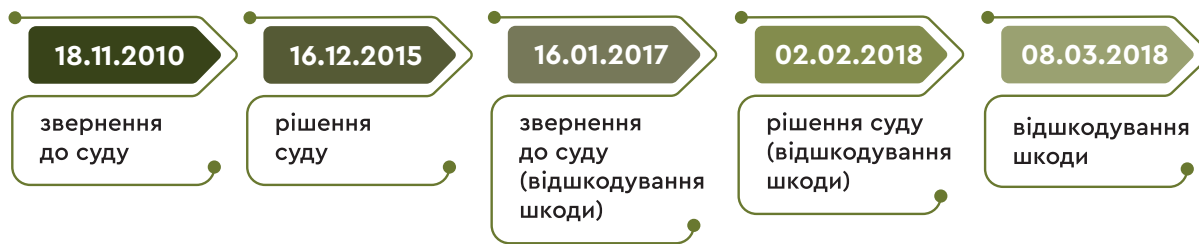
Загальна сума компенсації, яка була присуджена Коста-Ріці, становила 378 890,59 доларів США, яку Нікарагуа мала виплатити до 2 квітня 2018 року. Нікарагуа повідомила Секретаріат Міжнародного суду, що 8 березня 2018 року перерахувала Коста-Ріці загальну суму присудженої їй компенсації.

⁵ [Judgment of 16 December 2015](#). International Court of Justice. Certain activities carried out by Nicaragua in the border area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica).

⁶ Суд зазначив, що Нікарагуа не надала прямих доказів змін у морфології Нижнього Сан-Хуана або погіршення його судноплавності з початку будівництва дороги. Він також вважав, що представлені йому експертні докази свідчать про те, що накопичення осадів є давньою природною особливістю нижньої течії річки Сан-Хуан і не є лінійним процесом. Осадів відкладення, що утворюються внаслідок дорожнього руху, є одним із чинників, які можуть впливати на деградацію Нижнього Сан-Хуана. Також на думку суду, представлені Нікарагуа фотографічні докази вказують на наявність дельт на костаріканському березі річки, в які будівництво дороги вносить осадів. Але Нікарагуа не надала достатніх доказів, щоб довести, що ці дельти, які займають тільки край русла річки на костаріканському березі, мали значний негативний вплив на морфологію русла або на судноплавство.

⁷ [Judgment of 2 February 2018](#). International Court of Justice. Certain activities carried out by Nicaragua in the border area (Costa Rica v. Nicaragua). Compensation owed by the republic of Nicaragua to the Republic of Costa Rica.

Рисунок 1. Хронологія відшкодування шкоди

1.1.2. Висновки Міжнародного суду в частині відшкодування шкоди

а) Принципи, на основі яких вирішувалося питання відшкодування шкоди

У своєму Рішенні від 16 грудня 2015 року Міжнародний суд ухвалив, що суверенітет над спірною територією належить Коста-Ріці і, отже, діяльність Нікарагуа, включаючи розкопку каньйонів та встановлення військової присутності на цій території, **є порушенням суверенітету Коста-Ріки**. Тому Нікарагуа **зобов'язана відшкодувати шкоду**, заподіяну її протиправною діяльністю, а Коста-Ріка має право на відшкодування матеріальної шкоди, завданої цими порушеннями.

Суд дійшов висновку, що **шкода довкілля**, зокрема наступне погіршення або втрата здатності довкілля надавати товари та **послуги, а також вартість відновлення пошкодженого довкілля, підлягають відшкодуванню** відповідно до міжнародного права. Перш ніж призначити грошову оцінку шкоди, завданої екосистемним товарам і послугам, суд визначив наявність і розмір цієї шкоди, а також чи існував прямий і конкретний причинно-наслідковий зв'язок між шкодою та діями Нікарагуа.

У вирішенні справи Міжнародний суд опирався на загальновизнаний принцип міжнародного права – порушення зобов'язання тягне за собою зобов'язання здійснити відшкодування в **адекватній формі**. Суд вважав, що компенсація може бути адекватною формою відшкодування (репарації), особливо у випадках, коли реституція є матеріально неможливою чи надмірно обтяжливою. Однак компенсація не повинна мати карального або показового характеру.

За загальним правилом сторона, яка посилається на певний факт, повинна його довести. Водночас суд вказав, що це правило може гнучко застосовуватися при певних обставинах, наприклад, коли відповідач може опинитися у кращому становищі при встановленні певних фактів. У справах про ймовірну екологічну шкоду можуть виникнути питання щодо **наявності заподіяної шкоди та причинно-наслідкового зв'язку**. Зокрема, шкода може бути одночасно спричинена декількома причинами або розвиток науки, наявний на момент розгляду справи не дає можливості встановити чи підтвердити причинно-наслідковий зв'язок між протиправними діями та заподіяною шкодою. Тому такі труднощі необхідно вирішувати в міру їх виникнення з урахуванням фактів судової справи та поданих суду доказів.

Серед іншого Міжнародний суд зазначив, що **відсутність належних доказів** щодо розміру матеріальних збитків **не буде** у всіх ситуаціях **перешкоджати** присудженню **компенсації** за цю шкоду.

б) Категорії та види шкоди

Коста-Ріка вимагала компенсації за такі категорії шкоди, заподіяної протиправною діяльністю Нікарагуа:

- 1 екологічну шкоду (екосистемні товари та послуги, а також витрати на їх відновлення),
- 2 прямі затрати і витрати, понесені внаслідок незаконної діяльності Нікарагуа (зокрема, понесені у зв'язку з моніторингом, купівлею експертних звітів тощо).

Також Коста-Ріка заявила вимоги щодо виплати відсотків на суму репарацій.

Екологічна шкода. Площа спірної території, на якій Нікарагуа здійснила незаконну діяльність, становила 6,19 га. На цій території знаходилися водно-болотні угіддя міжнародного значення, включені у світову спадщину за Рамсарською конвенцією. Коста-Ріка вимагала компенсації щодо шести видів товарів та послуг, які могли бути пошкоджені або втрачені внаслідок протиправних дій Нікарагуа:

- ▶ деревину/деревостани;
- ▶ інші види сировини (волокно та енергія);
- ▶ регулювання газів та якість повітря;
- ▶ пом'якшення наслідків стихійних лих;
- ▶ утворення ґрунту та боротьба з ерозією;
- ▶ біорізноманіття з точки зору як території, на якій знаходяться оселища, так і надання послуг розсадників.

Коста-Ріка розраховувала загальну шкоду за усі екосистемні товари і послуги за період 50 років (період, необхідний для відновлення постраждалої території) і застосувала ставку дисконтування (ставку зменшення) 4%. Коста-Ріка вимагала компенсацію за погіршення і втрату екосистемних товарів і послуг на загальну суму 2 880 745,82 доларів США, з яких:

- ▶ 2 148 820,82 доларів США за розкопку каньйона (2010 року) та 674 290,92 доларів США за розкопку східного каньйона (2013 року);
- ▶ 57 634,08 доларів США витрат на відновлення, зокрема 54 925,69 доларів США на заміну ґрунту в каньйонах (2010 та 2013 років) та 2 708,39 доларів США на відновлення водно-болотних угідь.

Міжнародний суд присудив відшкодування на основі загальної оцінки шкоди, заподіяної екосистемним товарам і послугам, а не окремим їх видам. У загальну оцінку він включив чотири види екосистемних товарів і послуг (деревина/деревостани, інша сировина, послуги з регулювання газу та якість повітря, біорізноманіття), знецінення чи втрата яких була доведена. Також присудив витрати на відновлення водно-болотних угідь.

Затрати та витрати. Коста-Ріка стверджувала, що зазнала низки затрат і витрат у зв'язку з присутністю та незаконною діяльністю Нікарагуа на загальну суму 80 926,45 доларів США. Коста-Ріка виділила три категорії таких затрат і витрат:

- ▶ затрати та витрати, понесені у зв'язку з незаконною діяльністю Нікарагуа у північній частині острова Ісла-Портільос з жовтня 2010 р. до квітня 2011 р.;
- ▶ затрати та витрати, понесені під час спостереження за північною частиною острова Ісла-Портільос після виведення нікарагуанських військовослужбовців та при виконанні наказів Міжнародного суду від 2011 та 2013 років про тимчасові заходи;
- ▶ затрати та витрати, пов'язані із запобіганням непоправної шкоди довкіллю (будівництво дамби та оцінка її ефективності).

Коста-Ріка по кожній із категорій затрат і витрат провела розбивку цих витрат на види та визначила розмір таких витрат. Наприклад, вона просила відшкодувати вартість понесених витрат на паливо і технічне обслуговування транспорту, заробітну плату службових осіб, придбання супутникових знімків для перевірки наявності і незаконної діяльності Нікарагуа, отримання звіту Навчального та науково-дослідного інституту ООН / Програми ООН щодо застосування в оперативних цілях супутникової інформації (UNITAR/UNOSAT), фактичне будівництво дамби.

При вирішенні питання щодо задоволення відшкодування затрат і витрат Міжнародний суд виходив з того, що такі витрати повинні мати прямий і визначений причинно-наслідковий зв'язок із міжнародною протиправною поведінкою Нікарагуа, який підтверджений достатніми доказами. Тому в задоволенні частини вимог суд відмовив чи зменшив розмір відшкодування.⁸

⁸ Наприклад, суд відмовив у відшкодуванні заробітної плати, вказавши що держава зазвичай не має права на компенсацію звичайної заробітної плати своїх посадових осіб, оскільки така має бути виплачена за виконання ним своїх трудових обов'язків. Однак, держава може мати право на компенсацію заробітної плати у певних випадках, наприклад, коли оплата посадовим особам здійснювалася понад звичайну заробітну плату або коли йому доводилося наймати додатковий персонал, заробітна плата якого спочатку не передбачалася у бюджеті.

Відсотки. Коста-Ріка стверджувала, що повне відшкодування заподіяної шкоди не може бути досягнуто без виплати відсотків, тому заявила вимогу про виплату відсотків як до винесення рішення, так і після винесення рішення у розмірі 6% річної ставки.

Міжнародний суд у своєму рішенні вказав, що у практиці міжнародних судів і трибуналів «відсотки до винесення рішення» може бути присуджено, якщо цього вимагає повне відшкодування шкоди, заподіяної міжнародно-протиправним діянням. Водночас, він зазначив, що відсотки не є ані автономною формою відшкодування, ані необхідною частиною компенсації. Суд вважав, що у повній мірі врахував знецінення та втрату екосистемних послуг і товарів, визначаючи загальну оцінку екологічної шкоди, тому відмовив у виплаті відсотків до винесення рішення. Щодо затрат і витрат присудив виплату «відсотків до винесення рішень» за період між винесеними рішеннями суду по суті спору та спору про відшкодування. Суд також ухвалив, що у разі будь-якої затримки платежу на загальну суму компенсації нараховуватимуться відсотки після ухвалення рішення у розмірі 6% річної ставки.

в) Окремі питання доказування та оцінки шкоди

Коста-Ріка для визначення розміру екологічної шкоди використала **«підхід екосистемних послуг»**, згідно з яким цінність довкілля оцінюється через послуги та товари, які воно може надати і які можуть бути чи не можуть бути продані на ринку. Враховувати потрібно як пряму, так і непряму споживчу вартість екосистемних послуг і товарів з метою точного врахування цінності довкілля. На думку Коста-Ріки «підхід екосистемних послуг» дозволяє врахувати повну і потенційно довготривалу шкоду, заподіяну довкіллю.

Зі своєї сторони, Нікарагуа вважала, що Коста-Ріка має право на компенсацію «заміни екологічних послуг, які або були втрачені, або можуть бути втрачені до відновлення потерпілого району» (так звану **«вартість заміщення екосистемних послуг»** або «вартість заміни»). Згідно з запропонованою Нікарагуа методологією, метод розрахунку цієї вартості заснований на ціні, яку доведеться заплатити за збереження еквівалентного району доти, доки послуги, які надаються постраждалим районом, не відновляться.

Нікарагуа вважала, що така методологія є стандартним підходом до оцінки шкоди, завданій природним ресурсам. Зокрема, зазначила, що це була одна з методологій, яку використала Компенсаційна комісія ООН (у справі щодо незаконного вторгнення Іраку і окупації Кувейту у 1990, 1991 роках) при оцінці вимог щодо відшкодування шкоди довкіллю. У подальшому Нікарагуа подала «скоригований аналіз» – альтернативну оцінку шкоди, розрахованої на основі окремих екосистемних товарів і послуг.

Міжнародний **суд** зазначив, що **не обиратиме між цими методологіями**, не використовуватиме виключно якусь одну з них для цілей оцінки шкоди. Він **візьме їх до уваги**, коли певні елементи будь-якої методології становитимуть розумну основу для оцінки шкоди. Суд виходив з того, що міжнародне право не зобов'язує використати будь-який конкретний метод оцінки з метою відшкодування екологічної шкоди, а також, на його думку, необхідно враховувати конкретні обставини та особливості кожної справи. При визначенні компенсації суд оцінював вартість, необхідну для відновлення пошкодженого довкілля, а також обезцінювання або втрату екосистемних товарів і послуг до відновлення довкілля.

Суд підійшов до **оцінки екологічної шкоди з точки зору екосистеми в цілому**, беручи до уваги оцінку загального погіршення або втрати екологічних послуг і товарів до їх відновлення, а не визначення вартості конкретних екологічних послуг і товарів й оцінки періодів відновлення кожної з них. Обґрунтовував такий комплексний підхід тим, що у результаті незаконних дій та розкопування каньйонів найбільшої шкоди заподіяно вирубкою дерев, що у свою чергу спричинило шкоду й іншим екосистемним товарам і послугам (зокрема, іншій сировині, якості повітря, біорізноманіттю). Крім того, зачеплені водно-болотні угіддя знаходяться під захистом Рамсарської конвенції і є однією з найрізноманітніших та найпродуктивніших екосистем у світі. Також загальна оцінка вартості компенсації враховуватиме здатність пошкодженої ділянки до природного відновлення.

Міжнародний суд критично підійшов до визначення тривалості періоду, необхідного для відновлення довкілля, зазначивши, що не можна встановити і застосувати єдиний для всіх екосистемних товарів і послуг період, необхідний для відновлення. Не дивлячись на тісний взаємозв'язок між цими товарами і послугами, період їхнього відновлення є різним.

Щодо вимоги про відновлення певних екосистемних товарів і послуг Міжнародний суд відхилив вимогу Нікарагуа про відшкодування витрат, необхідних на відновлення ґрунтів, оскільки на момент винесення свого рішення Нікарагуа засипала вириті каньйони. Водночас суд задовільнив вимогу щодо виплати компенсації за відновлювані заходи стосовно водно-болотних угідь.

1.2 Справа: Збройні дії на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди)⁹

1.2.1. Короткий опис справи

23 червня 1999 року Демократична Республіка Конго (далі – Конго) звернулася до Міжнародного суду щодо порушення справи проти Республіки Уганди¹⁰ (далі –Уганда) за вчинення актів збройної агресії, грубе порушення Статуту ООН та Статуту Організації африканської єдності. Однією з вимог Конго було відшкодування шкоди за акти навмисного знищення та пограбування, а також реституції національного майна та ресурсів, привласнених на користь Уганди.

Уганда у своєму контрмеморандумі заявила зустрічні вимоги до Конго. 29 листопада 2001 року суд визнав зустрічні вимоги (щодо актів агресії зі сторони Конго та нападів на дипломатичні приміщення та персонал Уганди в Кіншасі) прийнятними і включив їх у провадження.

19 грудня 2005 року Міжнародний суд виніс рішення¹¹ по суті справи. В частині відшкодування шкоди, зокрема заподіяної і конголезьким природним ресурсам, суд постановив, що:

- ▶ Уганда у результаті актів мародерства, розкрадання та експлуатації конголезьких природних ресурсів, скоєних військовими збройних сил Уганди на території Конго, та у результаті невиконання своїх зобов'язань в якості держави-окупанта на території провінції Ітурі щодо запобігання актам мародерства, розкрадання та експлуатації конголезьких природних ресурсів, порушила зобов'язання перед Конго за міжнародним правом,
- ▶ Уганда зобов'язана виплатити Конго репарації за спричинену шкоду,
- ▶ у разі недосягнення угоди між сторонами про відшкодування такої шкоди, питання вирішуватиметься судом у подальшому судовому розгляді.

Таким чином, у Рішенні від 19 грудня 2005 р. Міжнародний суд не визначив характер, форму та розмір відшкодування заподіяної шкоди, відклавши ці питання судового розгляду на більш пізній етап у випадку, якщо сторони не досягнуть угоди з цього питання.

Оскільки держави не досягнули угоди щодо відшкодування шкоди, 13 травня 2015 р. Конго знову звернувся до Міжнародного суду про відшкодування шкоди, заподіяної людям, майну, природним ресурсам, та відшкодування макроекономічної шкоди. У своїх остаточних вимогах щодо відшкодування шкоди природним ресурсам, поданих на усному слуханні, Конго просив Міжнародний суд винести рішення та зобов'язати Уганду виплатити 1 043 563 809 доларів США¹² як компенсацію за шкоду, завдану конголезьким природним ресурсам внаслідок актів мародерства, розкрадання та експлуатації. Ця сума включала вимоги щодо втрати корисних копалин (включаючи золото, алмази, колтан, олово та вольфрам), втрати кави та деревини, шкоди, заподіяної флорі внаслідок вирубування лісів, та шкоди, заподіяної фауні.

⁹ Міжнародний суд. [Вебсторінка справи](#) «Збройні дії на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди)».

¹⁰ Конго подав заяви щодо порушення справ щодо Бурунді, Уганди та Руанди. У подальшому провадження щодо Бурунді та Руанди були припинені.

¹¹ [Judgment of 19 December 2005](#). // International Court of Justice. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda).

¹² На початкових стадіях судового розгляду Конго вимагав компенсацію за шкоду, заподіяну природним ресурсам, у розмірі 3 478 494 205 доларів США, зокрема за:

- видобуток золота – 675 541 972 \$,
- розробку алмазів – 7 055 885 \$,
- видобуток колтану – 2 915 880 \$,
- шкоду, заподіяну фауні – 2 692 980 468 \$,
- вирубування лісів – 100 000 000 \$ (<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20160901-WRI-01-00-EN.pdf>).

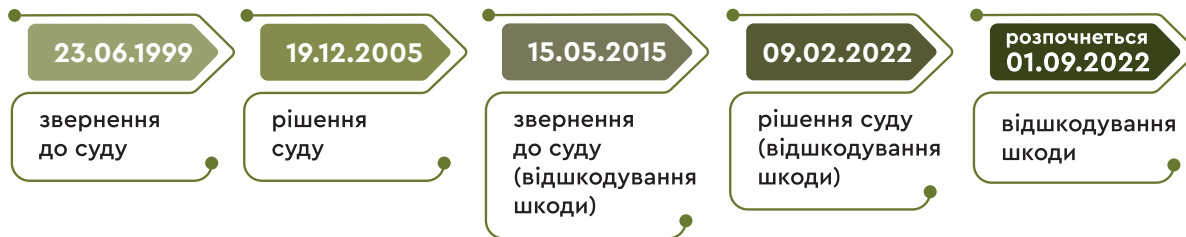
На наступних етапах судового розгляду Конго уточнював свої вимоги, як щодо розміру відшкодування, так і щодо видів шкоди, яку просив відшкодувати. Так, на стадії усного розгляду справи Конго просив також відшкодувати шкоду, заподіяну вирубуванням лісів.

9 лютого 2022 року Міжнародний суд виніс рішення¹³ з питань відшкодування шкоди, присудивши загальне відшкодування у розмірі:

- ▶ 225 000 000 доларів США за шкоду, заподіяну людям,
- ▶ 40 000 000 доларів США за шкоду майну,
- ▶ 60 000 000 доларів США за шкоду, заподіяну природним ресурсам.

Суд вирішив, що загальна сума має бути сплачена п'ятьма річними платежами в розмірі 65 000 000 доларів США, починаючи з 1 вересня 2022 року. У разі затримки платежу на будь-яку прострочену суму нараховуватимуться відсотки в розмірі 6%.

Рисунок 2. Хронологія відшкодування шкоди

1.2.2. Висновки Міжнародного суду в частині відшкодування шкоди

а) Принципи, на основі яких вирішувалося питання відшкодування шкоди

Уганда була визнана судом **країною, що окупувала** провінцію Ітурі (Конго), тому була зобов'язана вжити, наскільки це можливо, усіх заходів для відновлення і забезпечення громадського порядку та безпеки на окупованій території. Уганда **відповідальна** як за будь-які дії своїх військових, які порушили її міжнародні зобов'язання, так і за відсутність пильності у запобіганні порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права іншими суб'єктами, що знаходилися на окупованій території, включаючи повстанські групи, які діяли від свого імені.

Уганда відповідальна за порушення міжнародного права з прав людини та міжнародного гуманітарного права, скоєні збройними силами Уганди та її членами в Конго (незалежно від території Конго), а також за невиконання своїх обов'язків держави, що окупувала провінцію Ітурі в Конго (незалежно від того, хто вчинив правопорушення: збройні сили Уганди та її члени, приватні особи, повстанські групи). Уганда не несе відповідальності за шкоду, заподіяну повстанськими групами за межами провінції Ітурі, оскільки вони не перебували під контролем Уганди. Вона має відшкодувати шкоду, завдану незаконною підтримкою Угандою озброєних груп.

З огляду на вказане, Міжнародний суд ухвалив, що **за межами провінції Ітурі** Уганда має відшкодувати шкоду природним ресурсам, участь у заподіяні якої брали збройні сили Уганди та їх підрозділи. **В межах провінції Ітурі** Уганда мала відшкодувати шкоду за всі акти мародерства, розкрадання чи експлуатації природних ресурсів, незалежно від того, хто заподіяв таку шкоду.

б) Категорії та види шкоди

Конго просив Міжнародний суд винести рішення та зобов'язати Уганду **відшкодувати шкоду**, заподіяну **таким природним ресурсам**:

- 1 корисним копалинам (золоту, алмазам, колтану, вольфраму, олову),
- 2 флорі (деревині та каві, а також відшкодувати шкоду, спричинену вирубуванням лісів),
- 3 фауні (у заповіднику дикої природи Окапі та національному парку Вірунга).

¹³ <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20220209-JUD-01-00-EN.pdf>. // International Court of Justice. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda).

Міжнародний суд взяв до уваги надзвичайні обставини цієї справи, які обмежили здатність Конго та експерта, призначеного судом для проведення оцінки заподіяної шкоди, подавати докази з більшою доказовою силою. Суд нагадав, що за виняткових обставин цієї справи (зокрема тих, що підтверджують заподіяння шкоди великій кількості природних ресурсів) він може присудити компенсацію у вигляді загальної суми в межах можливостей, зазначених у доказах, та з урахуванням міркувань справедливості. Як результат, Міжнародний суд присудив **відшкодування шкоди у формі загальної суми**, а не для кожного виду природних ресурсів.

По жодному із заявлених Конго природних ресурсів Міжнародним судом не було відмовлено на тій підставі, що вони не охоплюються юрисдикцією суду. Відмова у задоволенні вимог чи часткове задоволення вимог було спричинено процесуальними питаннями – відсутністю чи неподанням доказів щодо заподіяння шкоди, причино-наслідкового зв'язку, розміру шкоди.

Таблиця 1. Природні ресурси, за які Міжнародний суд присудив відшкодування

№	Природний ресурс	Задоволено (+) /Відмовлено (-)	Примітка щодо наявності/відсутності доказів
(1) Корисні копалини			
	▶ золото	+	Наявні переконливі докази для визначення розміру шкоди
	▶ алмази	+	
	▶ колтан	+	
	▶ олово	-	Наявні обмежені дані щодо визначення розміру шкоди, тому ці природні ресурси не враховувалися у розмірі загальної суми відшкодування
	▶ вольфрам	-	
(2) Флора			
	▶ деревина	+	Наявні докази, але вони є менш точними (порівняно з доказами для золота), тому розмір відшкодування зменшено
	▶ кава	+	
	▶ шкода, заподіяна вирубуванням лісів	-	Не надано жодних доказів для оцінки шкоди, тому вимога відхилена ¹⁴
(3) Фауна			
		+	Докази наявні, але є недостатніми для визначення точного розміру шкоди

Для обґрунтування **масштабів та розміру відшкодування шкоди, заподіяної природним ресурсам**, Конго використовував різні методології залежно від категорії та виду природних ресурсів. Щодо золота, алмазів та колтану Конго застосовує методологію профіциту. Відповідно до цього підходу різниця між видобутком корисних копалин в Уганді та експортом цих корисних копалин з Уганди в період з 1998 по 2003 рік використовується як непрямий показник для оцінки шкоди, імовірно завданої Конго внаслідок незаконного видобутку. Щодо видобутку олова, вольфраму та кави використав цифри, вказані у Звіті експерта, призначеного Міжнародним судом.

Щодо деревини, то Конго розраховує збитки на основі комерційної вартості експорту та податків конкретної лісозаготівельної компанії «DARA-Forest» з 1998 по 2003 рік.

Вимоги Конго щодо шкоди, завданої фауні, в основному ґрунтуються на оцінці, підготовленій Конголезьким інститутом охорони природи (ICCN, державного органу Конго), відповідального за управління національними парками. Для оцінки та розрахунку розміру шкоди, заподіяної фауні до уваги бралися такі критерії, як: кількість вбитих тварин кожного виду (кількість самок та самців), кількість ненароджених тварин для кожного виду (кількість дитинчат на одну самку в рік), комерційна вартість особини (самки, самця) кожного виду, вартість ненародженого дитинчати для кожного виду, статус тварин (тварини, які знаходяться під загрозою зникнення). Враховувалось те, що шкода фауні заподіяна на територіях, які включені в Перелік всесвітньої спадщини об'єктів, що знаходяться під загрозою (ЮНЕСКО).

¹⁴ Конго письмово не вимагав відшкодування шкоди, заподіяної вирубуванням лісів. В усному розгляді висунув вимогу щодо 100 000 000 доларів США за шкоду, що охоплювала шкоду від комерційної експлуатації деревини (обґрунтовував розмір 85-95 000 000) та шкоду довкіллю, завдану вирубуванням лісів (не обґрунтував розмір шкоди). На думку експерта, призначеного Міжнародним судом, шкода від вирубки лісів належить до шкоди, заподіяної експлуатації деревини, тому не розглядав оцінку шкоди довкіллю, заподіяної вирубуванням лісів.

Конго також посилався на звіти Групи експертів ООН, Звіт Комісії Портера, Звіт про картування та звіти неурядових організацій для встановлення причинно-наслідкового зв'язку між шкодою та протиправними діями, доказу розміру заподіяної шкоди.

в) Окремі питання доказування та оцінки шкоди

У питаннях доказування Міжнародний суд виходив з того, що сторона, яка стверджує факт, як правило, несе тягар доказування. Тягар доказування повинен застосовуватися гнучко у ситуаціях, коли відповідач може опинитися у кращому становищі для встановлення певних фактів. Тягар доказування різниться залежно від предмета і характеру спору. Тому суд вказав, що **Уганда стосовно шкоди, заподіяної в окупованій провінції Ітурі, повинна довести**, що ця шкода не була заподіяна невиконанням її зобов'язань як держави-окупанта. За шкоду, заподіяну в інших територіях Конго, тягар доказування зазвичай несе сторона, що прагне встановити відповідний факт.

Стандарт доказування (вагомість доказів) на етапі вирішення спору по суті є вищим, ніж на етапі відшкодування шкоди. **Відсутність належних доказів** для визначення розміру матеріальної шкоди **не є перепорою у відшкодуванні шкоди**. У виняткових випадках суд може присудити компенсацію у формі загальної суми, коли докази не залишають сумнівів у тому, що міжнародно-протиправне діяння завдало суттєвої шкоди, але докази не дозволяють точно оцінити ступінь або масштаб такої шкоди.

Стандарт доказування може різнитися, іноді може залежати від тяжкості ймовірних наслідків. **Допустимими є менш суворі стандарти доказування**, прийняті судовими або іншими органами в ході розгляду з великою кількістю жертв в ситуаціях збройного конфлікту. У цьому контексті розміри **компенсації** знижено з урахуванням нижчого стандарту доказування.

Докази у справах про відшкодування шкоди у результаті збройних конфліктів часто є недостатніми для отримання точно визначеної суми належної компенсації. Тому суд зазначив, що особливу увагу приділятиме доповідям міжнародних організацій, повноважних здійснювати моніторинг відповідних об'єктів довкілля, яким в подальшому була заподіяна шкода. Він братиме їх до уваги у тій мірі, в якій ці звіти, доповіді мають доказову цінність і підтверджені, за необхідності, іншими джерелами. З цієї точки зору **вагомими є звіти міжнародних організацій**, в компетенцію яких входить проведення таких досліджень.

Суд повинен оцінити всі докази, представлені сторонами. Міжнародний суд зазначив, що буде з **обережністю ставитися** до доказових **матеріалів**, спеціально підготовлених для розгляду конкретної справи, а також до матеріалів, що походять з **одного джерела**¹⁵. Суд також надав значення доказам, які не були заперечені (зокрема навіть до розгляду справи), не спростовувалися неупередженими особами щодо правильності їхнього змісту. Зокрема, у розглянутій справі це були:

- ▶ звіти Групи експертів ООН.¹⁶ Група експертів Організації Об'єднаних Націй щодо незаконної експлуатації природних ресурсів та інших багатств Демократичної Республіки Конго була створена Генеральним секретарем ООН на прохання Ради безпеки у формі заяви від 2 червня 2000 р.,
- ▶ Звіт Комісії Портера.¹⁷ Судова комісія Уганди щодо розслідування заяв про незаконну експлуатацію природних ресурсів та інших багатств в Демократичній Республіці Конго була створена урядом Уганди 23 травня 2001 року після публікації звіту Групи експертів ООН щодо незаконної експлуатації природних ресурсів та інших форм багатства Демократичної Республіки Конго (S/2001/357),
- ▶ Звіт про картування.¹⁸ 8 травня 2007 року Генеральний секретар ООН затвердив технічне завдання для проведення цього дослідження.

¹⁵ Прикладом, стало так зване «дослідження Кіншаси» – дослідження, проведене у 2016 році на прохання Конго двома експертами з Університету Кіншаси для оцінки макроекономічної шкоди, завданої війною 1998–2003 років.

¹⁶ Наприклад: Report of the Panel of Experts on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth of the Democratic Republic of the Congo, document S/2001/357, 12 Apr. 2001; Addendum to the report of the Panel of Experts on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth of the Democratic Republic of the Congo, document S/2001/1072, 13 Nov. 2001; Interim report of the Panel of Experts on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth of the Democratic Republic of the Congo, document S/2002/565, 22 May 2002; Final report of the Panel of Experts on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth of the Democratic Republic of the Congo, document S/2002/1146, 16 Oct. 2002.

¹⁷ Judicial Commission of Inquiry into Allegations into Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth in the Democratic Republic of Congo 2001 ("Porter Commission"), Final Report, Nov. 2002.

¹⁸ Report of the Mapping Exercise documenting the most serious violations of human rights and international humanitarian law committed within the territory of the Democratic Republic of the Congo between March 1993 and June 2003". Mapping Report.

12 жовтня 2020 р. Міжнародний суд призначив чотирьох незалежних експертів для надання експертного висновку щодо репарацій за заподіяну шкоду людям, майну та природним ресурсам. Звіт подано експертами 19 грудня 2020 р.¹⁹

Міжнародний суд поставив перед експертом питання щодо оцінки шкоди, заподіяної таким природним ресурсам: золоту, алмазам, колтану та деревині. Виходячи зі змісту Рішення суду (2005 р.), експерт додав у свій звіт також оцінку шкоди стосовно олова, вольфраму та кави. Експерт не розглядав питання оцінки шкоди, заподіяної фауні. Експерт окремо не розглядав питання шкоди, заподіяної вирубуванням лісів, оскільки вважав, що це питання охоплюється відшкодуванням шкоди деревині.

Оцінка експертом кількості та вартості обраних природних ресурсів включала вісім основних етапів:

- 1 Визначення розподілу ресурсів всередині UAI (території, що знаходилася під впливом / контролем Уганди).
- 2 Визначення розподілу кожного ресурсу між Ітурі та поза Ітурі (у відсотковому співвідношенні).
- 3 Оцінка кількості природних ресурсів, що були вироблені.
- 4 Оцінка відсотку вартості, одержаної різними методами експлуатації. Щодо цін визначалися:
 - ▶ середньорічна вартість (вартість розраховувалася за кожен рік експлуатації, а не середнє значення за весь період, оскільки була суттєва різниця вартості ресурсів у різні роки військових дій),
 - ▶ «базові середньорічні ціни» (до уваги бралася або міжнародна ціна, або ціна, яка чітко встановлена як актуальна для Конго),
 - ▶ «прийнята (встановлена) ціна» (проводилося дисконтування базових цін на відповідну величину для відображення ймовірних цін, актуальних для виробників, трейдерів та експортерів на території, що знаходилася під впливом Уганди. По кожному ресурсу ціни були знижені на 35%),
 - ▶ корегування прийнятих (встановлених) цін до вартості долара США в 2020 році,
 - ▶ базові джерела інформації (інформація з базових джерел, використаних експертом для підготовки висновку, всерівно порівнювалася ним з даними, одержаними з інших доступних джерел),²⁰
 - ▶ шкода, безпосередньо спричинена розграбуванням природних ресурсів, та шкода, спричинена не виплатою / не одержанням коштів від зборів та ліцензій, включаючи дозволи на видобуток, торгівлю та експорт ресурсів, як і податки на продаж, експорт ресурсів.
- 5 Оцінка відповідної вартості за одиницю (кілограм або карат) кожного ресурсу.
- 6 Оцінка вартості використання ресурсів.
- 7 Корегування вартості використаних природних ресурсів для відображення поточних цін (в доларах США станом на 2020 рік, (рік, коли проводилася експертиза)).
- 8 Оцінка вартості кожного ресурсу, використаного в Ітурі та за її межами.

У кінцевому результаті експерт розрахував загальний розмір шкоди, заподіяної природним ресурсам, що становила 55 809 542 доларів США, з розбивкою вартості кожного ресурсу (золото – 42 846 866, алмази – 6 039 299, колтан – 375 487, олово – 257 667, вольфрам – 82 147, деревина – 3 438 704, кава – 2 769 372).

¹⁹ [Experts report on Reparations. 19 December 2020](#) // International Court of Justice. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda).

²⁰ Серед іншого, для проведення оцінки експерт взяв дані з таких джерел: база даних Всесвітньої ради золота (WGC); дані Партнерства Африка-Канада у Щорічному огляді алмазної промисловості: Демократична Республіка Конго (2004); база даних ООН про світову торгівлю (<https://comtrade.un.org/>); дані Міжнародної організації з тропічної деревини (ITTO); дані Міжнародної організації з кави (ICO).

Варто зазначити, що Міжнародний суд для встановлення фактів, видів та розміру заподіяної шкоди природним ресурсам не покладался виключно на Звіт призначеного експерта, як на єдину доказову базу, а розглядав його у сукупності з іншими доказами справи. Одним із видів таких джерел були матеріали міжнародних організацій, у компетенції та повноваженнях яких було здійснення моніторингу та досліджень відповідних природних ресурсів. Наприклад, використані матеріали та дані ЮНЕСКО при дослідженні питання щодо відшкодування шкоди, заподіяної конголезькій фауні.²¹

²¹ UNESCO. [World Heritage in the Congo Basin](#), 2010.

Розділ 2. Екологічна шкода в рамках компенсацій за вторгнення Іраку до Кувейту

2.1. Загальні питання

Механізм компенсації шкоди, завданої агресією Іраку проти Кувейту працював на підставі Резолюції Ради безпеки ООН №687 (далі – Резолюція РБ ООН 697 (1991)), якою було також створено Компенсаційну комісію ООН (1991).²² Комісія була вповноважена розглядати претензії про компенсації від фізичних осіб, компаній, міжнародних організацій та держав. Усі претензії подавались через уряди відповідних держав та міжнародні організації. Усього було подано 2,7 млн претензій на суму 352,5 млрд доларів США. Усі кошти, сплачені урядом Іраку, надходили у спеціальний фонд, з якого і здійснювались виплати постраждалим особам. Комісія розглядала кожну претензію і пропрацювала 31 рік (до лютого 2022 року).

2.1.1. Види екологічної шкоди

Резолюція РБ ООН 697 (1991) встановила відповідальність Іраку за будь-яку пряму втрату, збитки чи шкоду, завдані (а) воєнними діями чи їх погрозою з боку Іраку у період з 2 серпня 1990 року до 2 березня 1991 року, (б) вимушеним переміщенням осіб (або неможливістю такого переміщення), (в) діями офіційних осіб, посадовців чи агентів Іраку чи підконтрольних йому утворень під час вторгнення чи окупації, (г) порушенням громадського порядку у Кувейті в цей період та (д) взяттям заручників чи іншим незаконним затриманням людей.

У свою чергу, Рішення №7 Ради керуючих КК ООН визначило основні види екологічної шкоди, яка підлягала компенсації:

- а) зниження та запобігання шкоди довкіллю, включаючи витрати, безпосередньо пов'язані з гасінням нафтових пожеж і зупиненням потоків нафти в прибережних і міжнародних водах;
- б) обґрунтовані заходи, які були вжиті для очищення та відновлення довкілля, або майбутні заходи, які можуть бути задокументовані як розумно необхідні для його очищення та відновлення;
- в) обґрунтований моніторинг та оцінка шкоди довкіллю з метою оцінки та зменшення шкоди та відновлення довкілля;
- г) обґрунтований моніторинг здоров'я населення та проведення медичних оглядів з метою розслідування та боротьби з підвищеними ризиками для здоров'я внаслідок шкоди для довкілля; і
- д) виснаження природних ресурсів чи завдана їм шкода²³.

Цей перелік не був вичерпний.

Згідно із порядком роботи КК ООН, встановлення розміру компенсації відбувалось на підставі розгляду претензій. Усі зазначені типи екологічної шкоди були об'єднані у категорію претензій «F4».

Нижче представлений аналіз розгляду таких претензій, результати якого КК ООН виклала у п'яти окремих звітах²⁴. Ці звіти були підготовлені у порядку розгляду самих претензій і не згруповані за видами екологічної шкоди. Натомість, КК ООН самостійно визначила порядок розгляду претензій залежно від їх змісту (шкоди, яку вони обґрунтовували). Відповідно, аналіз представлений за такими основними видами екологічної шкоди: витрати на оцінку та моніторинг екологічної шкоди, витрати на очищення довкілля та його відновлення, і витрати з огляду на втрату чи виснаження природних ресурсів.

²² UN SC Resolution 687 (1991), p. 18, <https://www.un.org/Depts/unmovic/documents/687.pdf>.

²³ GC Decision 7, p.35. <https://uncc.ch/sites/default/files/attachments/S-AC.26-DEC%207%20-%20Rev%201%20%5B1992%5D.pdf>

²⁴ <https://uncc.ch/sub-category-f4-claims-environmental-damage>

2.1.2. Загальні принципи встановлення екологічної шкоди

Протягом розгляду претензій постраждалих держав КК ООН виробила низку загальних принципів (засад) щодо встановлення екологічної шкоди. Основними принципами, якими керувалась КК ООН при розгляді претензій щодо екологічної шкоди внаслідок агресії Іраку, були:

- ▶ лише «пряма» втрата, пошкодження чи псування викликані агресією Іраку підлягають компенсації (відшкодуванню);
- ▶ держава повинна надати докази, які б доводили обставини заподіяння їй шкоди та розмір такої шкоди;
- ▶ держави, що представляли претензії, мають також зобов'язання попереджувати та зменшувати забруднення²⁵;
- ▶ можливість компенсації шкоди природним ресурсам, що «не мають комерційної цінності»;
- ▶ відновлення (рекультивація) довкілля повинно мати на меті відновлення довкілля чи природного ресурсу до такого стану, яким би він був, якби не відбулось вторгнення чи окупації з боку Іраку²⁶.

Важливо зазначити, що обов'язок надання доказів стосувався усіх видів екологічної шкоди²⁷.

2.2. Компенсація витрат на проведення моніторингу та оцінки екологічної шкоди

Цей вид екологічної шкоди розглядався першим, оскільки потерпілі держави та особи повинні були оцінити розмір матеріальної шкоди довкіллю. У практиці КК ООН витрати на проведення моніторингу та оцінки екологічної шкоди об'єднали два види екологічної шкоди, попередньо визначені у рішенні №7 Ради керуючих КК ООН:

- ▶ обґрунтований моніторинг та оцінка шкоди довкіллю з метою оцінки та зменшення шкоди та відновлення довкілля;
- ▶ обґрунтований моніторинг здоров'я населення та проведення медичних оглядів з метою розслідування та боротьби з підвищеними ризиками для здоров'я внаслідок шкоди для довкілля.

Претензії, подані до КК ООН щодо відшкодування такої шкоди, охоплювали витрати, пов'язані з діяльністю, що була проведена чи буде проведена для встановлення та оцінки збитків чи втрат, яких вони зазнали в результаті вторгнення чи окупації Іраком Кувейту. Така діяльність, зокрема, була спрямована на встановлення чи оцінку:

- ▶ шкоди від забруднення повітря;
- ▶ шкоди від зменшення природних ресурсів;
- ▶ шкоди ґрунтовим водам;
- ▶ шкоди об'єктам культурної спадщини;
- ▶ шкоди від забруднення нафтою Перської затоки;
- ▶ шкоди прибережним ресурсам;
- ▶ шкоди рибальству;

²⁵ Наприклад, самозаймання чи самовибухання через довгий час після війни покинутих арсеналів ворога на своїй території є порушенням такого зобов'язання і, відповідно, позбавляє права на компенсацію екологічної шкоди від такого займання.

²⁶ У цьому контексті, КК ООН дійшла висновку, що першочергові заходи з відновлення довкілля повинні мати на меті відновлення довкілля до стану, у якому воно було до вторгнення, проте у розумінні його екологічного функціонування як такого, а не лише знезараження чи очищення від забруднення.

²⁷ Параграф 51, S/AC.26/2001/16, 22 June 2001, First Instalment, <https://uncc.ch/sites/default/files/attachments/documents/r2001-16.pdf>

- ▶ шкоди водно-болотним угіддям та пасовищам;
- ▶ шкоди лісовому, сільському господарству;
- ▶ шкоди чи ризику її заподіяння здоров'ю населення.

У своїх претензіях така шкода, на думку держав, була результатом певних дій з боку Іраку. Зокрема, екологічна шкода стала наслідком:

- ▶ викидів та перенесення атмосферного забруднення в результаті нафтових пожеж на сотнях підпалених свердловин у Кувейті;
- ▶ численних нафтових озер та річок, що утворились внаслідок зруйнованих свердловин, але не горіли;
- ▶ скиди, здійснені іракськими військовими, мільйонів баррелей нафти у море з нафтопроводів, терміналів та танкерів;
- ▶ порушення вразливого земляного покриву пустель та прибережних зон, спричиненого у свою чергу рухом військового транспорту та особового складу, будівництвом тисяч кілометрів траншей та мінуванням, розміщенням складів з озброєнням та інших укріплень;
- ▶ негативним впливом на довкілля від транзиту та розміщення тисяч осіб, які виїхали з Іраку та Кувейту внаслідок вторгнення та окупації Кувейту з боку Іраку.

В основному, потерпілі держави пропонували компенсувати витрати, пов'язані із проведенням конкретних досліджень, спрямованих на:

- ▶ встановлення самого факту заподіяння екологічної шкоди чи втрати/виснаження природних ресурсів;
- ▶ оцінку матеріальних збитків, завданих шкодою чи виснаженням;
- ▶ оцінку методологій для боротьби з забрудненням чи пом'якшенням його наслідків.

Зрозуміло, що для обґрунтування прийнятності таких витрат КК ООН не вимагала представлення доказів завдання шкоди довкіллю, оскільки ця категорія претензій стосувалась витрат на доведення та оцінку такої шкоди (у тому числі майбутніх витрат). Проте оцінка попередніх (вже здійснених) витрат на такі дослідження підлягала доведенню. Держави мали надати документи, що підтверджували здійснення заявлених витрат на дослідження (платіжки, рахунки тощо).

Водночас, КК ООН була змушена виробити низку можливих підходів для оцінки прийнятності заявлених витрат на такі дослідження з оцінки та моніторингу екологічної шкоди з огляду на саму доцільність проведення таких досліджень:²⁸

- ▶ чи існує потенційна можливість того, що довкіллю чи природним ресурсам була завдана конкретна шкода на території держави, що вважає себе потерпілою?
- ▶ чи зазнали ділянки чи природні ресурси, щодо яких пропонується чи було проведене дослідження, впливу від забруднюючих речовин, що були викинуті/скинуті в результаті вторгнення чи окупації? Це може включати вивчення шляхів поширення таких забруднюючих речовин чи їх переносу;
- ▶ чи існують прямі докази екологічної шкоди чи ризику її завдання?
- ▶ чи допоможуть заявлені дослідження, з огляду на їх об'єкт та методи, у роботі КК ООН над розглядом матеріальних претензій щодо екологічної шкоди?

У роботі КК ООН допомагала спеціальна група наукових та технічних експертів (консультантів). Вони готували свої експертні висновки по кожній претензії та кожному запропонованому дослідженню, зокрема готували зміни до плану та методик запронованих заходів²⁹. Для цілей

²⁸ Параграф 31, S/AC.26/2001/16, 22 June 2001, First Instalment, <https://uncc.ch/sites/default/files/attachments/documents/r2001-16.pdf>

²⁹ Ця група експертів також давала по-суті обов'язкові рекомендації й щодо заходів з очищення чи відновлення довкілля в рамках розгляду матеріальних скарг.

оцінки витрат на дослідження, вони також надавали КК ООН інформацію щодо відповідних тарифів та цін з огляду на природу досліджень та місце їх проведення.³⁰

У цілому КК ООН затвердила виплату у розмірі 243 млн доларів США на проведення таких робіт із оцінки та моніторингу (загальна сума претензій держав на ці цілі складала 1 млрд доларів США).

2.2.1. Оцінка та моніторинг шкоди морському середовищу

Низка країн подали претензії та отримали компенсації на проведення досліджень, пов'язаних із оцінкою та моніторингом шкоди морському середовищу. Такі дослідження включали:

- ▶ аналіз просторового переміщення забруднювачів повітря від нафтових пожеж з використанням технологій аналізу супутникових знімків;
- ▶ комп'ютерне моделювання просторового переміщення забруднювачів повітря від нафтових пожеж;
- ▶ оцінку забруднення підземних вод вуглеводнями та пов'язаними важкими металами в результаті відкладів забруднюючих речовин від нафтових пожеж;
- ▶ оцінку здатності відновлення мангрових лісів та біоаккумуляції важких металів та вуглеводнів у мангровій місцевості на півночі Песької затоки;
- ▶ оцінку поточного стану індикативних видів мікрофауни та природної здатності морського середовища до очищення та відновлення;
- ▶ оцінку довгострокової шкоди морському середовищу від забруднення нафтою;
- ▶ проекту для обрання найбільш економічного вигідного методу відновлення мангрових лісів, особливо розміщених в рамсарських угодах;
- ▶ оцінку поточного стану рибних біоресурсів, які могли зазнати шкоди від забруднення;
- ▶ проведення багаторічного моніторингу для виявлення та оцінки довгострокового впливу на морські ресурси від забруднення вод нафтою.

Комісія не погодилась компенсувати витрати, пов'язані з оцінкою втрат рекреаційних ресурсів прибережних зон, зокрема від мінування та забруднення нафтою через недостатність доказів таких втрат.

2.2.2. Оцінка шкоди наземним екосистемам

Комісія компенсувала значні витрати на програми оцінки та моніторингу шкоди, заподіяної наземним екосистемам. Такі програми включали:

- ▶ вивчення впливу нафтопродуктів та їх залишків у результаті нафтових пожеж на родючість ґрунтів та врожайність;
- ▶ оцінку короткострокового впливу нафтових пожеж на рослинний покрив;
- ▶ оцінку шкоди, завданої водним ресурсам, особливо підземним;
- ▶ моніторинг стану підземних вод біля пошкоджених нафтових свердловин;
- ▶ визначення технологій для очищення підземних запасів прісної води;
- ▶ оцінку впливу та обрання технологій для очищення земель від нафтових розливів (озер та річок), що виникли в результаті руйнування свердловин;
- ▶ загальний моніторинг довкілля на зачеплених територіях;

³⁰ КК ООН перевіряла претензії не лише на предмет доцільності досліджень, але й давала власну – як правило значно нижчу – оцінку вартості таких досліджень, яку мав компенсувати Ірак.

- ▶ оцінку шкоди, завданої фортифікаційними військовими спорудами та методів відновлення земельних, рослинних та інших ресурсів на таких територіях³¹;
- ▶ оцінку шкоди, викликану бомбардуваннями та детонацією під час знешкодження вибухових пристроїв після війни.

Комісія відмовила в компенсації коштів на проведення низки досліджень, оскільки вже минуло багато років (близько 10) і такі дослідження вже не матимуть достовірних результатів. Зокрема, це стосувалось тваринництва, де життєвий цикл тварин менший і, відповідно, наявні тварини не зазнавали впливу від забруднення під час агресії.

Частина компенсованих коштів стосувалась досліджень, що проводились на замовлення ООН та її установ, проте фінансувалась урядами окремих держав. Так, США отримали компенсацію у розмірі 1,1 млн доларів США за грант, наданий науковій установі США, яка проводила оцінку забруднення повітря на замовлення ООН.

2.2.3. Витрати, пов'язані з оцінкою впливу від переміщення осіб (біженців)

Низка країн, що межують із Кувейтом та Іраком, висунули претензії щодо компенсації витрат на оцінку та моніторинг екологічної шкоди, викликану переміщенням біженців. Зокрема, визначення просторового руху та розміщення таких біженців, вплив на водні та земельні ресурси від тимчасового перебування біженців (зокрема, відходи) тощо. Значна частина таких витрат була компенсована КК ООН.

2.2.4. Оцінка впливу на здоров'я населення

Значна частина екологічної шкоди включала шкоду здоров'ю населенню, викликану як забрудненням довкілля, так і війною в цілому. КК ООН погодилась компенсувати витрати пов'язані з оцінкою та моніторингом такого впливу, зокрема:

- ▶ оцінку впливу психічного здоров'я населення та необхідних витрат для його лікування;
- ▶ оцінку впливу забруднення повітря на здоров'я населення шляхом опитування та медичних оглядів;
- ▶ програму клінічного моніторингу пацієнтів;
- ▶ будівництво та експлуатацію відповідних дата-центрів.

Деякі претензії щодо проведення таких досліджень були відхилені з огляду на значний час, що минув після війни.

2.3. Компенсація заходів із боротьби та попередження забруднення, очищення та відновлення довкілля

Ця категорія витрат включає широке коло заходів, які були вжиті (або мали бути вжиті) безпосередньо у відповідь на забруднення довкілля, включаючи «мінне» забруднення. Деяка частина претензій була скоригована вже після представлення нових проведених досліджень (як у бік збільшення, так і бік зменшення). Розглядаючи ці претензії, КК ООН брала до уваги наявні докази того, що заподіяні збитки є повністю чи частково результатом самої агресії/окупації з боку Іраку. Це також включало оцінку дій постраждалої сторони, зокрема чи своїми діями вона сприяла заподіянню такої шкоди чи допустила таку шкоду через власну бездіяльність.

³¹ Це включало шкоду, заподіяну будівництвом протитанкових споруд, траншей, опорних пунктів, рух військової техніки тощо.

Особливістю війни в Кувейті було значне руйнування нафтових свердловин та пов'язані заходи з реагування на це. Зокрема, значні кошти були компенсовані Кувейту на збір нафти, очищення поверхневих вод та заходи відновлення довкілля. Водночас, Кувейт отримав також значні компенсації для очищення довкілля від залишків воєнної техніки, утилізації боєприпасів тощо.

Заходи з відновлення довкілля складають особливу категорію шкоди, яку було компенсовано у значних розмірах КК ООН. Це складає значу частину звітів КК ООН та пред'явлених претензій. У переважній більшості випадків КК ООН корегувала запропоновані державами програми та затверджувала (рекомендувала) їх детальний зміст.

Зокрема, КК ООН погодила низку програм із відновлення довкілля, що стосувались:

- ▶ підземних водних ресурсів;
- ▶ систем очищення води;
- ▶ підтоплених зон аерації ґрунтів;
- ▶ водних свердловин та їх санітарних зон;
- ▶ пошкодженого рослинного покриву;
- ▶ пошкоджених прибережених зон, включаючи пляжі;
- ▶ значних за площею територій, що зазнали впливу від так званих таркрет;
- ▶ територій, що зазнали впливу від воєнного обладнання та боєприпасів.

2.4. Компенсація за виснаження природних ресурсів чи завдану їм шкоду

У цілому, КК ООН погодилась з тим, що виснаження чи заподіяння шкоди природним ресурсам, включаючи тимчасову втрату таких ресурсів, чи ресурсам, які не мають прямої комерційної цінності, підлягає компенсації з боку Іраку³². Водночас, доведення такої шкоди стало непростим завданням для країн.

Частина країн у своїх претензіях застосувала методологію "Habitat Equivalency Analysis" ("HEA") для оцінки та обґрунтування заходів з компенсації втрачених чи ненаданих екосистемних послуг, що на думку КК ООН може бути прийнятним у певних випадках. Водночас, КК ООН вважала, що заходи з очищення чи відновлення мають у першу чергу бути спрямовані на первинне відновлення з точки зору екологічного функціонування відповідних природних ресурсів. Відповідно, компенсаційні заходи (грошові репарації) повинні застосовуватись лише там, де первинне відновлення пошкоджених ресурсів неможливе³³. Саме у таких випадках методики на кшталт HEA можуть бути корисними.

Виснаження та втрата природних ресурсів було предметом окремої претензії з боку Кувейту з первинною вимогою щодо компенсації майже 1 млрд доларів США.³⁴

Загальна вимога Кувейту щодо компенсації порушених екологічних послуг внаслідок воєнних дій на відповідних територіях суходолу (площею понад 2 тис. км²) не знайшла підтримки з боку КК ООН. Так само КК ООН не підтримала подібної претензії щодо морських та прибережних ресурсів, вважаючи, що створення морського заповідника є достатнім.

Кувейт також просив компенсації за збитки, заподіяні неможливістю користуватись підземними забрудненими водами, але й тут КК ООН не підтримала претензію через недостатність доказів.

Недостатність доказів також була причиною відмови у претензії щодо передчасної смертності в Кувейті, викликаній забрудненням довкілля.

Таким чином, валова частка екологічних компенсацій, отриманих Кувейтом, стосувалась досліджень щодо оцінки самої шкоди довкілля та заходів з очищення та відновлення довкілля. Натомість, вартість екосистемних послуг чи окремих природних ресурсів так і не була компенсована.

³² Report and recommendations made by the Panel of Commissioners concerning the fifth instalment of "f4" claims, S/AC.26/2005/10, p.56–57.

³³ Там само, п.82.

³⁴ Claim No. 5000460.

